

ХАРАЛАМБОС К. ПАПАСТАТИС

САВРЕМЕНИ ПРАВНИ СТАТУС СВЕТЕ ГОРЕ

Садашњи положај је наставак привилегованог статуса који је Атон имао од појаве киновијског живота. Правни положај Атона заснива се на: 1. Уставу Републике Грчке (чл. 105), 2. Конститутивној повељи Свете Горе, 3. Указу грчке владе од 26. септембра 1926, који Повељу потврђује, 4. извесним одредбама Берлинског уговора (1878), које се односе на стране монахе и искушенике. Анализирани су: правни извори који се односе на Св. Гору, односно на заштиту њеног правног режима, атонску самоуправу — на њене органе власти, лаичке и духовне, којима је поверено старање о њој, вршење законодавне и судске власти унутар Полуострва, посебне привилегије и специјални режим за атонске монахе странце.

Атонско полуострво је од X века постало центар православног монаштва. Названо је Света Гора. Византијски цареви, као и владари осталих православних народа, били су заинтересовани да чине добротинства у корист Свете Горе. Њихово интересовање није испољавано само материјалним давањима, него и дељењем повластица, што је Светој Гори дало посебан правни статус. „Конститутивна повеља Свете Горе“, која је на снази од 1927. године, указује да тај статус проистиче из царских хрисовуља, типика, патријаршијских сигилија, султанских фермана, општих правила и древних монашких закона и поредака (члан 188, ст. 2). Повлашћени статус и даље постоји, а касније је признат и Заједничком изјавом број 4 Завршног документа о приступању Грчке европским интеграцијама (1979).

I. Извори који регулишу њавни њоложај

Почетак савременог правног статуса Свете Горе везује се, *de facto*, за успостављање грчког суверенитета над Атонским полуострвом, новембра 1912. год.¹ *De jure* потпадање под грчки суверенитет регулисано је одредбом члана 5 Буку-

---

¹ За правни статус Свете Горе в. Основну библиографију: *Ir. Doens— Ch. Papastathis*, Νομική βιβλιογραφία Αγίου Όρους, 1912–1969, „Μακεδονικά“ 10 (1970) 191–242; *D. Petrakakis*, Το μοναχικόν πολιτεύμα του Αγίου Όρους-Αθω, Αθήνα 1925; *P. Panagiotakos*, Η οργάνωσις του μοναχικού πολιτεύματος εν Αγίω Όρει-Αθω, „Αρχαίον Εκκλησιαστικού και Κανονικού Δικαίου“ 4 (1949) 79–192; *N. Antonopoulos*, Η συνταγματική προστασία του αγιορείτικου καθεστώτος, Αθήνα

рештанског уговора (1913), којим је одређена нова гранична линија отоманских територија на Балкану. Ови догађаји су обележили: а) даље јачање самоуправе и уопште привилегованог статуса Свете Горе и б) њену заштиту од примене јавног међународног права, на основу Берлинског уговора (1878). Одговарајућа одредба је укључена у члан 13 посебног споразума у Севру (1920) о заштити мањина у Грчкој, и поновљена је у Лозанском уговору (1923), (в. VIII). Истовремено, интензивни су били покушаји грчке државе: а) да се уставно дефинише вековима постојећи статус; устав из 1927. садржавао је одредбе које су признавале и јачале привилеговани статус Свете Горе, а поновљене су у Уставу из 1952. и у чл. 105 важећег грчког Устава (1975);² и б) да се усвоји нови Правилник Свете Горе, који је требало да замени Општа правила (1911–1912). Студија која се односила на ово питање завршена је 1924. године састављањем Конститутивне повеље од стране комисије Светогораца, коју је потврдила грчка држава Законодавним декретом (Владина уредба бр. 10/16.9.1926).³

Грчка држава је признала и заштитила постојећи светогорски статус, додајући с времена на време нове одредбе. Овај посебан третман не противуречи уставном принципу једнакости, с обзиром на то да установљује једнако и једнообразно третирање свих лица која делају под истим или сличним условима.

1958, (21997); *Ch. Papastathis*, Η ειδική νομική μεταχείριση των Αγιορειτών, Thessaloniki 1988; *Ch. Papastathis*, The Status of Mount Athos in hellenic Public Law, „Mount Athos and the European Community“, Thessaloniki 1993, 55–57; *E. Doris*, Το δίκαιον του Αγίου Όρους, τ.α', Athena-Komotene 1994.

2 Конституција Свете Горе

Члан 105.

1. Атонско полуострво од Велике Вигле, које се састоји из области Свете Горе, представља, према свом старом привилегованом статусу, самоуправни део грчке државе, чији суверенитет остаје неотуђив над њим. Са духовног аспекта Света Гора потпада под директну јурисдикцију Васељенске патријаршије. Сви настањени у Светој Гори, без друге процедуре, добијају грчко поданство, по њиховом приступу било као искушеника или монаха.

2. Управу над Светом Гором, према њеном статусу, имају двадесет свештених манастира, међу којима је подељено цело Атонско полуострво, чије земљиште не подлеже експропријацији. Управљање се врши преко представника свештених манастира, који сачињавају Свету општину. Није дозвољена било каква измена управног система или броја манастира на Светој Гори, нити хијерархијског реда и положаја према њима подређеним установама. Забрањује се настањење у Светој Гори иноверцима или схисматицима.

3. Детаљно одређивање статуса светогорских манастира и начина њиховог функционисања спроводи се Конституцијом Свете Горе, коју, уз сарадњу представника државе, састављају и изглашавају двадесет свештених манастира, а потврђују га Васељенска патријаршија и грчки Парламент.

4. Стриктно поштовање статуса светогорских манастира спроводи се, у односу на духовни део, преко врховног надзора Васељенске патријаршије и, у односу на управни део, преко државе, којој је такође поверено очување јавног реда и безбедности.

5. Горе поменуте власти државе спроводе се преко гувернера, чија права и обавезе одређује закон. Такође, законом се регулишу судска власт, коју имају манастирске власти и Света општина, као и царинске и пореске олакшице Свете Горе.

³ Конститутивна повеља Свете Горе и Декрет преведени су и издати на српском језику: Устав Свете Горе Атонске — Закон. Декрет о потврди Устава Свете Горе . . . Београд (Свети Архи-

Што се тиче природе Конститутивне повеље Свете Горе, треба истаћи да Устав одређује Повељу као законски акт који детаљно уређује начин живота и рада светогорских манастира, оснажујући на тај начин типике, а измена или укидање било које његове одредбе не може да се спроведе обичним законом. Тај документ састављају и изгласавају представници свих светогорских манастира, а потврђује га Васељенска патријаршија и грчки Парламент. И овде је, према тумачењу Повеље које је дао Државни савет Грчке, за сваку њену измену потребна додатна експлицитна одредба у будућем закону. Према томе, није довољна клаузула према којој се укида нека претходна општа или посебна одредба, како се обично поступа у разним законима.

II. *Заштитна правног положаја Свете Горе*

Грчки Устав признаје и штити светогорски статус, какав је вековима обликован. Заштита се пружа у три облика: а) експлицитним одредбама посебног садржаја, б) експлицитним одредбама општег садржаја и в) овлашћењем законодавца да приступа уређивању одређених питања.

У прву категорију спада самоуправа, са широком лепезом директно изведених питања, каква су, на пример: немогућност експропријације земљишта које је подељено искључиво између манастира; директна духовна јурисдикција Васељенске патријаршије; забрана промене управног система; процедура састављања, изгласавања и потврђивања Повеље; поверавање врховног надзора над режимом живота, у духовном делу, Васељенској патријаршији и, у управном делу, држави, којој је такође поверено очување јавног реда и сигурности (члан 105 Устава, ст. 1–4).

Експлицитне одредбе општег садржаја налазе се у члану 105 ст. 3–4 грчког Устава и односе се на све облике регулативе које су се својевремено односиле на Свету Гору. Те регулативе проистичу из царских хрисовуља, манастирских типика, патријаршијских сигилија, султанских фермана, општих правила и древних монашких одредаба и поредака (члан 188, ст. 2), чак и неписаних. Све те „потврде статуса“, „привилегије“, „слободе од пореза“, „бенефиције“ — како се сусрећу у изворима светогорског права — нису укључени у целости у Конститутивну повељу Свете Горе, нити у Указ који је потврђује. Врховни грађански и кривични суд Грчке „Αρειος Πάγος“ заузео је став да сви прописи који нису укључени у Повељу Свете Горе или у Законодавни декрет, настављају да важе ако нису у пракси били укинати доношењем Устава из 1927. год.⁴ Типичан пример су женски метоси (наравно, ван Атонског полуострва) светогорских манастира, без обзира што се тако нешто, на први поглед, чини парадоксалним, с обзиром на забрану приступа женским особама на Полуострво.

Уставна заштита се проширује и на друга питања која се набрајају у чл. 105 ст. 5. Устава. То су права и обавезе гувернера Свете Горе (односно пред-

јерејски Синод Српске Православне Цркве) 1959. Члан 105 из претходне напомене наведен је пре-

ставника државе), судска власт светогорских власти, царинске и пореске олакшице. Устав овлашћује заједничког законодавца да уреди ова питања.

III. Самоуправа и њени органи

Самоуправа Свете Горе дели се на самоуправу првог и другог степена. Прву уживају манастири. Данас их има укупно 20. Није дозвољено да се промени њихов број, нити њихов хијерархијски ред или суверени положај према њиховим депандансама (скитови, келије, исихастириони, испоснице и колибе). До пре неколико година, манастири су се, према начину живота, делили на општежителне и на саможителне. Данас су сви манастири општежителни, као и у византијско доба. У њима се негује заједнички начин живота, а нарочито је ограничено право власништва монаха. Сваким манастиром управља игуман и герондија (сабор старца), коју бира братство. Без спољног мешања, изабрани органи управљају манастиром, рукују његовом имовином и сачињавају првостепени суд.

Самоуправа другог степена постоји на читавом подручју Полуострва и обухвата сва лица (монахе, клирике, лаике) која се налазе на њему. Чланови колективних органа другог степена самоуправе: а) бирају се од стране манастира без интервенције другог органа, и б) једини су надлежни да се постарају за свако питање које се односи на Свету Гору.

Света општина (Ἱερά Κοινότης) главни је орган другог степена самоуправе. Седиште се налази у Кареји, престоници Свете Горе. Састоји се од 20 чланова. Сваки члан је представник једног манастира. Њихов мандат је једногодишњи, са неограниченом могућношћу реизбора. Уколико је позван, седницама може да присуствује и гувернер, чији став има саветодавни значај. Светој општини, као највишем сталном органу, припада управна власт над манастирском заједницом. Она је, такође, и суд.

Извршни орган Свете општине је Света епистасија (Ἱερά ἐπιστολή). Сачињавају је 4 монаха. Њени чланови долазе из подједнако ранжираних одређених манастира сваке године. Према томе, исти састав са аспекта манастирске припадности понавља се сваке пете године. Председник се назива протоепископ или прот, и руководи радом Свете епистасије. Осим што је извршни орган Свете општине, Света епистасија врши и одређене дужности неких државних органа: полиције и суда за прекршаје. Такође, обавља и дужности градоначелника, стара се о чистоћи у Кареји и о поправци путева; одржава јавну расвету; врши санитарну инспекцију; објављује ценовнике намирница у продавницама и ресторанима; води надзор о пристојном у уљудном понашању монаха и лаика, забрањујући нереди, световне песме, коцкање, јахање и пушење на централним улицама; забрањује рад дућана у време вечерње, недељом и свечаним празницима; забрањује продају меса и справљање мрсних јела у среду и петак и остале посне дане, као и за време великих постова; протерује лаике и несветогорце клирике и монахе који изазивају нереди. Под својом управом има и светогорски

полициски одред сејмена и сердара, а по потреби може да затражи помоћ државне полиције. Суди за прекршаје из општег казненог законодавства, учињене у Кареји од стране монаха или лаика, досуђујући монасима казне на основу канонског права или новчане казне, које се састоје од предаје храму у Протату одређене количине воска или уља, а лаицима казну затвора од 1 до 30 дана, новчану казну или (и) протеривање. Казна затвора се издржава у станици грчке полиције. Света епископија, такође, печата и отправља преписку Свете општине. Издаје ходочасницима дозволу за боравак „διὰμονητήριο“, о којем ће касније бити речи. Такође, рукује „општом благајном“, која се формира од полагања дохотка манастира. Из ових прихода финансира се храм Протата и одржава колски пут Кареја-Дафни, даје се плата службеницима Свете општине и светогорском полицијском одреду. За сваки издатак мора да постоји одлука Свете општине.

Постоје још два органа самоуправе који нису стални као претходни. То је Ванредни двадесеточлани сабор, врховно законодавно као и судско тело Свете Горе, и Ванредни двоструки сабор, који сазива Света општина за решавање изузетно озбиљних питања.

IV. Надзорне власти

Стриктно поштовање привилегија од стране органа самоуправе надгледају а) гувернер, и б) Васељенска патријаршија.

Гувернер је државни службеник. Подређен је Министарству иностраних послова Грчке и има седиште у Кареји. Он је носилац јавне власти, али није орган светогорске самоуправе. Због тога сматрам да није прихватљиво коришћење термина „гувернер“ у Уставу. У будућој ревизији Устава било би добро да се овај термин замени.

Уставом је гувернеру поверен надзор над стриктним поштовањем управне функције у оквиру светогорског статуса. Своје надлежности гувернер врши: 1) у току доношења одлука, присуствујући, уколико је позван, седницама Свете општине, и 2) после доношења одлука, вршећи контролу законитости рада органа самоуправе. У случају да гувернер установи у одлукама кршење манастирских права, Конститутивне повеље и других одредаба, обраћа се Светој општини и скреће јој пажњу на проблем. У случају да се Света општина не сложи са гувернеровим проценама, он се тада обраћа Министру спољних послова, од кога тражи упутства. Делатност гувернера подлеже контроли Државног савета.⁵ Контроли подлежу и поступци светогорских органа, али не они који се односе на унутрашњу управу Свете Горе. Прописи Државног савета предвиђају да свака врста односа манастирских установа и монаха, између себе али и према манастирским властима и Светој општини, представља унутрашње питање.⁶

ма том преводу.

⁴ Решење 170/1964.

Друга надзорна власт је Васељенска патријаршија у Цариграду. Њен надзор се односи на питања духовне природе. Такође, Патријаршија одобрава канонске одредбе духовног карактера Ванредног двадесеточланог сабора, издаје дозволу клирицима да оду у Свету Гору и служе у њој, као и препоруке онима који желе да проуче архиве и библиотеке. У Патријаршији се објављују избор, оставка и отпуст игумана, епитропа и чланова манастирских сабора. Патријарх заједно са Синодом Патријаршије сачињава светогорски суд.

V. Законодавна власт

Законодавна власт у Светој Гори испољава се у 1) Конститутивној повељи Свете Горе, 2) одредбама из ст. 5, чл. 105 грчког Устава и 3) канонским одредбама.

1) Повељу Свете Горе допуњава и изгласава двадесет манастира, односно Света општина. У њеном састављању учествује и гувернер Свете Горе, али без права гласа. Након изгласавања, она се подноси Васељенској патријаршији и грчком Парламенту на одобравање.

2) Као што смо већ навели, ст. 5, чл. 105 грчког Устава налаже и обезбеђује: а) права и обавезе гувернера, б) судску јурисдикцију у корист светогорских власти и в) царинске и пореске привилегије које грчка држава даје у корист Свете Горе. Међутим, конкретну ширину тих права не одређују ни Устав ни Конститутивна повеља Свете Горе, него општи закони које изгласава Народна скупштина Грчке.

3) Канонске одредбе доноси Ванредни двадесеточлани сабор. Оне се издају да би се уредила разна појединачна питања Повеље Свете Горе и Законодавног декрета из 1926, као и друга питања које се не регулишу овим документима. Канонске одредбе се прослеђују гувернеру, а одобрава их надлежни министар. Одредбе духовног карактера подnose се на одобрење Васељенској патријаршији. Министар и Патријаршија имају право да одобре или да не одобре неку канонску одредбу. Не могу, међутим, да уносе измене у такву одредбу.

VI. Судска власт

Све што се односи на судску власт регулишу одредбе Повеље и Декрета. Светогорски судови имају грађанску, кривичну и црквену јурисдикцију.

Светогорски судови су: 1) манастирски (герондија и игуман), 2) Света општина, 3) Света епископија и 4) Васељенски патријарх са Синодом који, међутим, имају право да пренесу вршење својих дужности на посебни суд, који чини трочлана Ексархија митрополита Патријаршије у Светој Гори заједно са Ванредним двадесеточланим сабором.

Спорови из приватног права које решавају светогорски судови покрећу се:

1) ради одређивања граница између непокретности разних манастира, и 2) ради

„омологија“, односно уговора манастира са његовом подручном заједницом о уступању права коришћења имовине на полуострву. Сви други спорови приватног права, који се покрећу између светогорских установа, суде се у државним грађанским судовима: на Првостепеном суду на Халкидици (за основне спорове), и у другом степену на Апелационом суду у Солуну.

Преступи и кривична дела из општег кривичног права суде се у државним судовима Солуна. Установљена је и једна посебна привилегија за Свету Гору: истражни поступак се обавља на Светој Гори, а истражним радњама присуствује члан Свете епископије.

Преступе из општег кривичног права, тржишне и полицијске прекршаје које у Светој Гори изврше монаси, клирици и лаици разматрају светогорски судови. Манастири то чине када је прекршај извршен у округу манастира, а Света епископија када је извршен у Кареји.

Канонске (црквене и дисциплинске) кривице светогорских монаха одређују судови њихових манастира, осим оних које подразумевају казну рашчињења, а то је нешто што се односи само на монахе који су рукоположени (јеромонаси). Свештена општина функционише као апелациони суд против решења манастирских судова. Захтеве за ревизију решења Свештене општине решава Патријарх и Синод (или Посебан суд). У случају да је окривљен јеромонах, а кривица коју је учинио повлачи казну рашчињења, суде му, у првом и последњем степену, Патријарх и Синод. У таквом случају Свештена општина врши само истражне радње. Такође, ако несветогорац монах или клирик учини канонски прекршај на Атонском полуострву, истражни поступак води Свештена општина, која шаље судску документацију његовој црквеној власти.

VII. Појединачне привилегије

Осим самоуправе у ширем смислу, Грчка држава је признала (Уставом, Конститутивном повељом Свете Горе, Законодавним декретом и другим законима) и разне друге појединачне духовне, финансијске и посебне привилегије у корист Свете Горе. Земљиште целокупног полуострва (и приобаље) припада у целости манастирима (њих 20) и подељено је искључиво међу њима. Такође, оно не може бити експроприсано. Заштита блага сваког манастира поверена је самом манастиру. Само Света општина, манастири и скитови имају право на печат. Није дозвољено оснивање удружења. Светогорци, монаси и искушеници, ослобођени су војне обавезе. Документи Свете општине, као и документи манастира и установа која се њој шаљу, написани су на грчком. Право оснивања штампарије на Полуострву има само Света општина. Када лаик умре на Светој Гори, а нема наследника, наслеђује га, уместо Државе, Света општина или манастир у коме је умро. Дозвољава се сакупљање прилога, уз дозволу Свете општине, за црквене, школске или добротворне циљеве. Забрањује се свака прозелитска или пропагандна акција било које природе, под казном прогонства. Шуме Атонског полуострва не потпадају под законе о шумама грчке државе. За-

брањује се на Светој Гори продаја икона или уметничких рукотворина израђених изван Свете Горе. Такође се забрањује израда икона и уметничких рукотворина на Полуострву од стране лаика. Забрањује се продаја непокретне имовине унутар Полуострва, осим њихове размене између манастира.

Будући да многобројне регулативе светогорског статуса нису у складу са институцијама уједињене Европе, тадашње Европске заједнице, уочи прикључења Грчке тој Заједници, прихваћено је потписивање Заједничке изјаве број 4 као саставног дела Завршног документа о приступању. Ова Заједничка изјава налаже: „Признајући посебан статус који је дат Светој Гори, како га гарантује члан 105. грчког Устава, (такав статус) се оправдава искључиво из духовних и верских разлога, а Заједница ће се постарати да се узму у обзир ти разлози при примени и даљој разради одредаба права Заједнице, нарочито што се тиче царинских и пореских олакшица, као и права настаћења“.⁷ Став 5. чл. 105 Устава обезбеђује садржину великог броја финансијских привилегија у корист Свете Горе и истовремено овлашћује заједничког законодавца да одреди њихову ширину. Ова одредба Устава није у супротности са принципом пореске једнакости (Устав, чл. 4, ст. 5), пошто тај исти принцип познаје неке изузетке, ради општег интереса. Царинске и већина пореских олакшица Свете Горе односе се директно на монахе; укупан износ неких привилегија одређује се на основу броја становника, док се други уводе директно у њихову корист.

Ограничења за настаћење у Светој Гори су:

1. Као монах и искушеник може да се настани у Светој Гори било које лице, без обзира на националну припадност или поданство. Међутим, треба да буде православца и да припада канонској Православној цркви. Схизматици, иноверци и — нарочито — нехришћани искључују се. Такође, монаси и искушеници који су напустили православну веру или своје канонско припадање Васељенској патријаршији и приступили другој догми, вери, атеизму или другом хришћанском стаду, губе својство Светогорца и не могу да наставе да живе у Светој Гори.

2. Посебна ограничења у праву кретања поставила је Повеља Свете Горе због монашког својства Светогораца и потребне монашке послушности. Тако, није дозвољен монасима излазак са Полуострва без писмене дозволе њихових манастира; у дозволи треба да се наведу разлог и трајање одсуства. Манастир не може да одбије одсуство монасима који студирају (члан 96. Повеље Свете Горе).

3. Монаси, који не припадају светогорском манастиру или подручној установи и лутају Светом Гором, протерују се од стране Свете Епистасије (члан 177. Повеље Свете Горе). Исту надлежност има Света Епистасија и у односу на лаике који изазивају неред (члан 37. Повеље Свете Горе).

⁵ Решења 339/1976, 2421–2424/1980 (Државни савет је врховни административни суд).

⁶ Државни савет, одлуке 1093/1936 и 1267/1966.

⁷ В. „Recognizing that the special status granted to Mount Athos, as guaranteed by Article 105 of the Hellenic Constitution, is justified exclusively on grounds of a spiritual and religious nature, the Community will ensure that this status is taken into account in the application and subsequent preparation of provisions of Community law, in particular in relation to customs franchise privileges, tax exempti-

4. Лице (монах несветогорац, клирик и лаик) које посећује (не ради настањења) Свету Гору треба да прибави дозволу за боравак „διδασκοντήριον“, односно дозволу за кретање и, истовремено, препоруку манастирима за гостопримство. Дозволу издаје Света епископија, која одређује и време њеног трајања (члан 176. Повеље Свете Горе). Православни клирици, да би чинодејствовали на Светој Гори, треба да имају дозволу Васељенске патријаршије (члан 173. Повеље Свете Горе). Ако истекне важење дозволе за боравак и посетилац не напусти Свету Гору, протерује се од Свете епископије.

5. Лице које жели да прегледа библиотеке и архиве манастира, треба да приложи Светој општини писмену препоруку Васељенске патријаршије или Министарства спољних послова Грчке. (члан 185, ст. 2. Повеље Свете Горе).

6. Приступ женским особама на светогорско полуострво забрањује се по од вајкада владајућем реду (члан 186. Конституције Свете Горе). Повреда тог члана подразумева прекршај канонског права, што повлачи црквене санкције само на терет жена православне вероисповести. Из тог разлога грчка држава је издала Законодавни декрет бр. 2623/1953, чија је једна одредба допунила Декрет којим је одобрена Повеља Свете Горе. Ова одредба предвиђа казну затвора од два месеца до годину дана, без права замене ове казне за новчану, за жене које су прекршиле забрану приступа. Истовремено, Ванредни двадесеточлани сабор је изгласао 1956. године канонску одредбу којом се кажњава новчаном казном и притвором до пет дана лице које је увело у Свету Гору животињу женског пола. Такође, новијом канонском одредбом одређује се да брод, у коме се налазе жене, треба да плови на раздаљини већој од 500 m од обале Полуострва. Године 1975, која је проглашена „Међународном годином жене“, поднет је од стране посланика предлог закона за укидање забране приступа женама. Парламент је одбио тај предлог јер: а) забрана приступа постоји „по од вајкада владајућем реду“ — па је према томе предмет уставне и међународне заштите Свете Горе — и б) забрана је садржана у Повељи Свете Горе, за чију су било какву измену искључиво надлежни Светогорци.⁸

7. Стални боравак лаика у Светој Гори из професионалних разлога дозвољава се само уз дозволу светогорских власти. У сваком случају, развој трговинске активности је ограничен само у Кареји и у њеној луци Дафни, будући да је апсолутно забрањено отварање трговинских радњи у манастирима и њиховим подручним установама, као и трговање на читавом полуострву предметима који нису неопходни за живот читаве средине.

VIII. Посебна заштитна странаца

Устав и Повеља Свете Горе не чине разлику између Светогораца грчког порекла с једне стране, и негрчког порекла са друге, дакле оних који се у свако-

ons, and the right of establishment.“ Official Journal of the European Communities 291/19. 11. 1979, p.

дневном језику Свете Горе називају „иноплеменици“. Међутим, постоје одредбе међународног јавног права, као и грчког права, које гарантују положај иноплеменика.⁹

Дотичне одредбе се односе на: 1. признавање неких права од стране међународног права, 2. улазак и кретање страних поклоника (клирика, монаха и лаика), 3. улазак и боравак странаца јеромонаха и монаха, као и лаика, који желе да се замонаше на Атосу, 4. стицање грчког држављанства за стране монахе и искушенике, и 5. употребу њиховог националног језика у службама и у администрацији њихових установа. Да се детаљно осврнемо на дотичне одредбе.

1. Први међународни уговор који је дао посебне привилегије Светогорцима био је Санстефански (1878). Односио се искључиво на Русе. Члан 22. је гласио: „Монаси руског порекла ће боравити у Светој Гори имајући у потпуности сва претходно важећа права и наставиће да их уживају у трима манастирима и установама, што им припадају са истим правима и привилегијама који су били обезбеђени у корист других верских установа и манастира Свете Горе“.¹⁰ Наравно, никада није било три руска манастира. Међутим, осим манастира Светог Пантелејмона, Руско царство је покушало, преко Санстефанског уговора, да се као суверени манастири признају и скитови светог Андрије и Пророка Илије.

Санстефански уговор нису признале велике силе. Немачки канцелар Бизмарк сазвао је у Берлину међународну конференцију да би се ограничила ширина тог уговора. Што се тиче Свете Горе, чл. 62, ст. 8 Берлинског уговора истицао је: „Монаси Свете Горе, без обзира на своје порекло, задржаће своју имовину и своја права и уживаће без икаквог изузетка потпуно једнака права и привилегије“.¹¹

Берлински уговор није укинуо привилегије које су Санстефанским уговором дате Русима, већ њихов монополски карактер у корист Руса. Проширио је те привилегије у корист Светогораца, без обзира на њихову националну припадност уколико, наравно, не воде порекло из области Отоманске империје, у складу са основним принципима међународног права.

Године 1920. потписан је Уговор у Севру. Део тог уговора био је истоимене посебан уговор о заштити мањина у Грчкој. И док је Уговор у Севру престао да важи 1922. године, посебан уговор је поновљен у Лозани 1923,¹² а исте годи-

186: *N. Skandamis*, „Το Άγιο Όρος και οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες“, *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου* 1983, № 2, 271–285.

⁸ Cf. *Ch. Papastathis*, *The Enclosure of Mount Athos in the Framework of gender Discrimination*, „*Kanon*“ 16 (2000) 265–281.

⁹ Cf. *Ch. Papastathis*, *The legal Status of the monks of non-Greek Origin in Mount Athos*, „*Osam vekova Hilandara*“, *Beograd* 2000, 179–185.

¹⁰ „Les moines du Mont Athos d'origine russe seront maintenus dans leurs possessions et avantages antérieurs et continueront à jouir, dans les trois couvents qui leurs appartiennent et dans les dépendances de ces derniers, des memes droits et prérogatives que ceux qui sont assurés aux autres établissements religieux et couvents du Mont Athos“, в. *G. Noradounghian*, *Recueil d' actes internationaux de l' Empire Ottoman*, vol. III, Paris 1902, p. 519.

не је потврђен Законодавним декретом бр. 29. 9 / 30. 10. 1923 „о заштити мањина у Грчкој“, који је наставио да важи и до данас. Члан 13. одређује следеће: „Грчка је обавезна да призна и задржи традиционална права и слободе које уживају негрчке манастирске заједнице Свете Горе, према чл. 62. Берлинског уговора од 13. јула 1878“. На основу тог уговора, Грчка се обавезује да странцима не може укинути или умањити права која за њих важе од закључивања Берлинског уговора. Истовремено, сви Светогорци без изузетка уживају општу заштиту по члану 105 Устава Републике Грчке, као и Заједничке декларације бр. 4 од 1979, тадашње Европске заједнице. Посебно, међутим, странци имају и међународну заштиту Уговора о мањинама у Грчкој, независно од заштите коју им гарантује грчки Устав и Заједничка декларација Европске заједнице.

2. Као што смо већ видели (VII, 4), за улазак поклоника (црквених и лаика) у Свету Гору, Повеља Свете Горе (176) захтева једино дозволу за боравак издату од стране Свете епископије. Истовремено, неписана правила Свете Горе изједначају православне поклонике, независно од њихове националне припадности или држављанства. Међутим, током педесетих година почела је примена нових мера за иностране посетиоце. Тражила се додатна дозвола од стране Министарства иностраних послова или Министарства за северну Грчку, што је подразумевало бирократску процедуру. Ово питање је срећно решено 1998. год., када је објављен Правилник (грађанске) Управе Свете Горе, односно Председнички указ бр. 227/1998. Према одредби чл. 3, ст. 2 „ . . . улазак у Свету Гору и посета манастирима и њиховим подручним установама слободан је за сваког мушкарца који станује, борави или је легално ушао на грчку територију“. Тако, дакле, свако ко жели да посети Атон треба само да поседује дозволу за боравак, коју може да добије у канцеларијама Свете епископије у Солуну и Уранопољу. За православне вернике — без обзира на њихово држављанство — не постоји листа чекања, као што је случај за припаднике других вероисповести. Правилник дозвољава само једну интервенцију гувернера. Уколико буде обавештен да постоје озбиљне индиције да ће неки посетилац учинити кривично дело, он може својим захтевом Светој епископији да затражи да му се не изда дозвола за боравак. Ако се Света епископија сложи са тиме, гувернер тада издаје налог полицији да се забрани улазак дотичној особи или да се протера са Полуострва, ако је већ ушла.

3. У Православној цркви замонашење не претпоставља посебне квалификације, као што је случај код хиротоније. Потребно је само бити православац. Узимајући то у обзир, Повеља предвиђа само одлуку Сабора дотичног манастира о боравку искушеника или монаха у њему (члан 90). Током педесетих година установљено је издавање дозволе од стране гувернера Свете Горе да би неки странац могао да се настани у светогорском манастиру. Ова мера је укинута Председничким указом бр. 227/1998, односно Правилником Управе Свете Горе, који у чл. 7, ст. 2. одређује да се укида свака општа или посебна уредба која је супротна њему или се односи на питања која регулише сам Правилник. Нови

¹¹ Article 62, § 8: „Les moines du Mont Athos, quel que soit leur pays d'origine, seront mainte-

прописи за улазак страних ходочасника и настањење страних монаха и искушеника важе већ од 1998. године, а до сада нису уочене нежељене последице.

У директној вези са настањењем странаца налази се де југе добијање грчког држављанства.

4. Члан 105, ст. 1. грчког Устава, *in fine*, одређује: „Сви настањени у Светој Гори, без друге процедуре, добијају грчко поданство, по њиховом приступу било као искушеника или монаха“. Сличну одредбу садржи и члан 6. Повеље, не наводећи искушенике, док се Закон о грчком држављанству (=општи закон о грчком држављанству) уопште не осврће на Светогорце.

После потпадања Атонског полуострва под грчки суверенитет, сви су Светогорци постали грчки држављани 10. августа 1913. год. (на дан када је почео да важи Букурештански уговор), ретроактивно према одредби члана 4. Атинског уговора. Устав из 1927. године — први који се осврће на Свету Гору — садржава одредбу о држављанству страних Светогораца, коју верно понавља важећи Устав.

Ipso iure издавање грчког држављанства странцима њиховим уписом у монахологију (књигу монаха) или у књигу искушеника светогорске установе, онемогућава интервенције других држава у корист њихових држављана на осетљивом подручју Атона, док истовремено обезбеђује статус страних Светогораца, који више не подлежу законима о странцима. Тако, привилегија издавања држављанства функционише обострано. Обезбеђује како државу тако и Свету Гору, као и све који су тамо настањени.¹³

5. Члан 26. Повеље одређује да „би ваљало да сва акта која шаље Света општина или која јој се упућују од стране светих манастира и њихових зависних установа буду написана на грчком језику“. Сличну одредбу садржи члан 25 Интерног правилника Свете општине. Супротно томе, сви други акти могу бити написани на било ком језику, и то не обавезно на оним језицима који су матични језици чланова вишеетничке заједнице Свете Горе.

Странци могу да се настане у било ком манастиру или његовој подручној установи, уколико желе. Срби, Бугари, Руси и Румуни бирају углавном Хиландар, Зограф, Свети Пантелејмон, односно скит Јована Претече. Као и осталих седамнаест, и ова три манастира су под духовним надзором Васељенске патријаршије и представљају грчка правна лица јавног права. Истовремено, међутим, заједно са неким скитовима, они су историјска света места српског, бугарског и руског народа, а за румунски народ то је скит Јована Претече. Све те установе су вековима биле колевка националног и верског препорода поменутих народа. И до данашњег дана настављају да им пружају духовну потпору. Постојање страних монаха и установа гради екуменски карактер Свете Горе па, према томе, на јединствен начин утиче на одржавање и ширење његовог традиционално привилегованог статуса.

nus dans leurs possessions et avantages antérieurs et jouiront, sans aucune exception, d' une entière égalité de droits et prérogatives“, в. *G. Noradoungian*, op. cit., vol. IV, Paris 1903, pp. 191–192.

Charalampos K. Papastathis

THE MODERN LEGAL STATUS OF THE MOUNT ATHOS

The peninsula of Athos in Chalkidiki became a center of organized monachal life in monasteries in the year 963, when with the initiative of the Byzantine emperor Nichephorus Phocas the Monastery of Great Laura was founded. Since that time Mount Athos (=MA) became the "Holy Mountain" and has attracted the moral and material support of the Byzantine emperors, various Orthodox countries and the flock till today. During this long period of more than one thousand years, MA was armed with a privileged legal status, the existence of which continues till now. The legal status of MA is based on three foundations: I. The law of the Hellenic Republic, II. The Public International Law, and III. The European Law.

I. Fundamental significance for the status of MA have the provisions of article 105 of the Greek Constitution. Then is the Charter of MA, which is drawn up and voted by the Athonite monachal authorities and afterwards ratified by the Ecumenical Patriarchate of Constantinople and the Greek Parliament. The Charter is a law of superior formal force in comparison to the other laws. According to the Constitution and the Charter, MA has an ancient privileged status and is a self-governed part of the Greek State, whose sovereignty remains intact. Spiritually MA is under the direct jurisdiction of the Ecumenical Patriarchate, direct in the sense that the Ecumenical Patriarch is also the local bishop of MA. The territory of the peninsula is exempt from expropriation and is divided among the twenty Athonite monasteries exclusively.

The administrative power lies in self-administration of the first and the second degree. The first is exercised by the ruling twenty monasteries. This number may not be changed, nor may their position in the preeminence, nor towards their dependencies (sketes, cells, hermitages). Now-adays all the monasteries are coenobitic, i.e. the monks share a common life and have no private property. The monasteries are administered by the abbot, the Elders' Assembly and the Brotherhood. Second degree administration is operated by: 1. the Holy Community. It is comprised by twenty monks members, each of whom represents one monastery, 2. the Holy Community's executive organ is the Hiera Epistassia, which comprises four monks drawn annually from four monasteries in rotation. The leader of the Hiera Epistassia is called the First (= Protos). The Hiera Epistassis also performs specific duties as police force, police court and municipality of Karyes, the capital town of MA.

The legislative power is in the hands of: 1. The Holy Community as far as concerns the Charter of MA, 2. the Extraordinary Biannual Twenty-Members Assembly, which draws up the regulative provisions, and 3. the Greek State, as far as concerns: a) the rights and the duties of the (civil) Governor of MA, b) the judicial power of the Athonite authorities, and c) the custom and taxation privileges granted by the State to MA.

The judicial power belongs to: 1. the monastic courts (the abbot with the Elders' Assembly), 2. the Holy Community, 3. the Hiera Epistassia, and 4. the Ecumenical Patriarchate.

The observance of the regimes is in the spiritual field under the supreme supervision of the Patriarchate and in the administrative under the supervision of the State, which is also exclusively responsible for safeguarding public order and security. These responsibilities of the State are exercised through the (civil) Governor of MA, whose rights and duties are determined by common law. All persons leading a monastic life in MA acquire the Greek citizenship without further formalities, upon admission in a monastery as novices or monks. Also persons who are not Orthodox Christians or they are schismatic Orthodox are prohibited from dwelling in MA.

II. The first international treaty that recognised an international protection of the MA status was that of San Stefano (1878), but only for the Russian monks. The Treaty of Berlin (also 1878) recognised the same protection for all the monks who were not borne in the Ottoman empire. Its article n° 62,8 was as follows: "Les moines du Mont Athos, quel que soit leur pays d'origine, seront maintenus dans leurs possessions et avantages antérieurs et jouiront, sans aucune exception, d'une entière égalité de droits et prerogatives". This provision was repeated in the special treaties of Sèvres (1920) and then in the protocol of the Treaty of Lausanne (1923). These treaties safeguarded the rights and the liberties of the non-Greek monastic communities in MA as follows: "La Grèce s'engage à reconnaître et maintenir les droits traditionnels et les libertés, dont jouissent les communautés monastiques non grecques du Mont Athos d'après les dispositions de l'article 62 du traité de Berlin du 13 juillet 1878". The same provision has been repeated in the Legislative Decree of 29.9/30.10.1923 "On the Protection of Minorities in Greece", article 13.

III. Because a lot of provisions of the MA law are opposite to the principles of the European Union (for example the clausura to women, the special license in order to visit the peninsula, the taxation and customs privileges etc.), Joint Declaration n° 4 concerns MA was included in the Final Act (1979) of the Agreement concerning the accession of the Hellenic Republic in the European Economic Community, nowadays European Union. According to this Declaration, recognising that the special status granted to MA, as guaranteed by the Greek Constitution, is justified exclusively on grounds of a spiritual and religious nature, the Community will ensure that this status is taken into account in the application and subsequent preparation of provisions of Community law, in particular in relation to customs franchise privileges, tax exemptions, and the right of establishment.